

ПРОЦЕСЪТ СРЕЩУ ГЕНЕРАЛ ИВАН ВЪЛКОВ И ДРУГИ ОФИЦЕРИ ПРЕЗ 1954 ГОДИНА: ОСНОВНИ АСПЕКТИ

Чавдар Ангелов

THE TRIAL AGAINST THE GENERAL IVAN VALKOV AND OTHER OFFICERS IN 1954: KEY ASPECTS

Chavdar Angelov

Abstract

The article revises generally accepted idea of preconditions led to the trial against the general Ivan Valkov in 1954 on the basis of unpublished documents. The text is constructed around the main thesis that the real purpose of the trial is to establish in the public consciousness a strong belief that the Communist Party rewarded justice the highest order. Alongside the communist leadership approached differently to individual participants in the bloody events which had happened during the period 1923 – 1925 – some of them were convicted, while others were not even prosecuted.

Key words: *political violence, political process, myth.*

В началото на 50-те години на миналия век, успоредно с окончателното налагане на политическия монопол на Българската комунистическа партия (БКП) върху властта в държавата, нейното ръководство пристъпва към окончателна разправа с оцелелите представители на буржоазния политически и военен елит на България¹. За целта в страната е организирана нова серия показни съдебни процеси, в които като обвиняеми са привлечени и осъдени редица „царски“ офицери. Най-значимият от тях е състояният се от 23 август до 2 септември 1954 г. процес срещу „голям брой главорези, начело с фашисткия генерал Иван Вълков”².

Години наред основен източник на информация за процеса срещу бившия военен министър е претърпялото няколко издания документално изследване на Николай Христовозов „По дирята на безследно изчезналите“³. Отделни моменти от него са засегнати и в публикациите на Йоно Митев, Иван Йовков, Петър Иванов и други автори⁴. Тези изследвания се явяват изходната точка за формираната в съзнанието на българското общество крайно негативна оценка за личността на ген. Ив. Вълков и дейността му като военен министър и лидер на Военния съюз (ВС) в периода 1923 – 1929 г. Въпреки че посочените автори са имали достъп до материалите по делото, в техните изследвания причините за организирането на съдебната разправа с ген. Вълков по правило не са коментирани.

Дори и днес, шестдесет години след произнасянето на присъдата, без отговор остава въпросът защо седем години след задържането на ген. Вълков и въдворяването му в Трудово възпитателно общежитие (ТВО) комунистическите власти решават да организират съдебен процес, главна фигура в който се явява той? Прекалено наивно е да се приеме даденото в официоза „Работническо дело“ няколко седмици след произнасянето на присъдата обяснение, че делото срещу „групата палачи на българския народ начело с Иван Вълков се гледа едва сега, поради обстоятелството, че едва сега следствието можа да се добере до безспорни документи и доказателства за извършените от тази група кървави злодеяния“⁵. Не звучи правдоподобно предприетите срещу ген. Вълков следствени и съдебни действия да са плод на самоинициатива на отделни служители на ДС. През цялото време на управление на БКП, службата се намира изцяло под контрола на нейното ръководство и е само инструмент, чрез който партията си служи за налагане и гарантиране на своята власт в страната и за унищожаване на противниците си⁶.

Целта на настоящата статия е на базата на непубликувани досега и нов прочит на вече известни документи, съхранявани във фондовете на Централния държавен архив (ЦДА) и Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежността на българските граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия (КРДОПБГДСРСБНА), да

се изяснят причините, довели до вземането на решението за провеждането на съдебния процес срещу бившия военен министър Ив. Вълков. Текстът ще се опита да допълни историческото знание за монтираните съдебни процеси като част от механизмите, с които БКП си служи за разправа с политическите си противници.

Непредубеденият прочит на събитията, съпътстващи организирането на процеса през 1954 г., показва че той се намира в пряка връзка със съществуващото вътрешнополитическо положение в България и процесите, които текат в редовете на БКП през първата половина на 50-те години на ХХ в. Въпреки укрепените си властови позиции, висшето партийно ръководство си дава сметка, че по-нататъшната разправа с враговете на режима не може да продължава да се осъществява със средствата на откритото насилие, характерни за първите години след Деветосептемврийския преврат⁷. Този извод се налага още повече и заради стремежа на партията, да използва монтираните съдебни процеси за налагане на собствените си пропагандни тези и оценки за събития и личности от недалечното минало. Получавайки „съдебна” санкция, те трябва да внушат необратимостта на политическите процеси, настъпили в България след 9 септември 1944 г. и да легитимират в очите на българската и международна общественост правото на БКП еднолично да се разпорежда със съдбините на българския народ.

В желанието си по „законен” начин да се справи с политическите си опоненти партийното ръководство се натъква на два съществени юридически проблема. Първият от тях се състои в това, че още през 20-те години на миналия век Народното събрание (НС) гласува три закона за амнистии, освобождаващи от юридическа отговорност лицата, извършили определени престъпления в периода 1923 – 1925 г.⁸ Вторият проблем е свързан с обстоятелството, че в почти всички случаи нарочените от БКП за извършването на престъпления спрямо партията или нейни дейци в периода до 9 септември 1944 г., са покрити с давност съгласно действащия от 1951 г. Наказателен кодекс (НК) и по-специално неговия чл. 51⁹.

За преодоляването на тези пречки, на 19 януари 1953 г., Президиумът на НС приема Указ № 16 за неприлагане на чл. 51 от НК, дадените амнистии до 1944 г. и Наредбата-закон за освобождаване от

изтърпяване наказания за деяния, извършени до 9 септември 1944 г.¹⁰ Така на практика е създадена законова възможност за привличане към наказателна отговорност на всеки български гражданин, който БКП обвини за участие в престъпления срещу самата себе си. Допуснатото от Указа положение погасителната давност по чл. 51 от НК да се прилага по „преценка на съда“ означава, че ръководството на партията, чрез напълно подвластната му съдебна система, може да решава по целесъобразност съдбата на значителна част от привлечените като обвиняеми по политически дела, създавайки по този начин условия за избирателност в търсенето на наказателната отговорност и прилагането на закона. Нарушавайки основополагащият принцип в правото, че престъпно е само онова деяние, което към момента на извършването му е обявено за престъпление, Указът е безспорно антиконституционен акт, защото по явен начин нарушава и разпоредбите на чл. 56 на приетата през 1947 г. Конституция на Народна република България (НРБ), който гласи че „съдилищата прилагат законите точно и еднакво спрямо всички български граждани“¹¹.

Доказателство, че въпросният Указ е имал за цел да разчисти пътя за подготвяната съдебна разправа с останалите живи представители на додеветосептемврийския български политически и военен елит, е и фактът, че той е отменен точно три години след неговото приемане¹². В този кратък отрязък от време в страната са организирани серия показни съдебни процеси, по време на които са осъдени „не малък брой убийци на революционни дейци“, върхът на която е състоялият се в края на лятото на 1954 г. процес срещу ген. Ив. Вълков¹³.

Анализът на наличната документация дава основание да се твърди, че събитие от подобен мащаб е пряко следствие и от промените, които настъпват в Съветския съюз и неговите източноевропейски сателити в началото на 1953 г. След смъртта на съветския диктатор Йосиф Сталин (5 март 1953 г.), по инициатива на новия първи-заместник-председател на Министерския съвет и министър на вътрешните работи на СССР Лаврентий Берия, са амнистирани значителна част от лишените от свобода в страната. Смекчен е

паспортният режим, управлението на системата ГУЛаг (Главное управление лагерей и мест заключения) е поверено на Министерството на правосъдието, започва процес на частична реабилитация на жертвите на политическите репресии¹⁴.

Отзвукът от тези събития достига и България и води до коригиране на вътрешната политика на БКП¹⁵. Новосъздадената обстановка е обсъдена на заседание на Политбюро на 4 юли 1953 г., по време на което, съобразявайки се с инструкциите от Москва, са взети редица решения, отнасящи се до икономическото и стопанското развитие на държавата. Във връзка с либерализирането на режима в страната е прието да се обсъдят и намерят решение въпросите, свързани с „целесъобразността на ТВО като институт“, практиката за разселване и изселване на български граждани и даването на частична амнистия на всички въдворени в ТВО, с изключение на „най-опасните за социалния ред елементи“¹⁶.

За целта е създадена специална комисия, която трябва да изготви предложение до Политбюро за решаването на поставените въпроси. На 26 август 1953 г. тя излиза с подробен доклад за дейността си¹⁷. От особено значение за по-нататъшната съдба на ген. Вълков е направената в него констатация, че за „една част от предложените за съд – 421 въдворени лица има достатъчно материали да бъдат осъдени, а за останалите трябва да се разследва и документира престъпната им дейност, след което да бъдат дадени на съд“. В тази група са включени и 8 бивши министри и ръководни дейци на буржоазни партии, между които редом с ген. Вълков личат имената на Александър Гиргинов, Стойчо Мошанов, Марко Рясков и ген. Никола Недев¹⁸. Към доклада си Комисията прилага и справка за всеки един от тях, в която са посочени причините, поради които не следва да бъде освободен. В справката за ген. Вълков изрично е подчертано, че за миналата му вражеска дейност, същият може да бъде осъден по чл. 127 от Наказателния закон¹⁹.

След като се запознава със съдържанието на тези документи, на 5 септември 1953 г., Политбюро дава на органите на ДС зелена светлина за организирането на разследвания на 475 въдворени в ТВО „Белене“ лица, които следва да се „предадат на съд за извършените от тях престъпления“²⁰. Целта е да бъдат събрани достатъчно убе-

дителни доказателства за извършена престъпна дейност, които да „издържат“ в съда. Така се стига до образуването на 26 октомври следствено дело под името „Варвари“, в което на 2 декември 1953 г. като обвиняем е привлечен и ген. Ив. Вълков²¹. Същинското начало на следствените действия срещу него е дадено на 28 декември. Тогава ръководството на ДС утвърждава специален план за организацията на следственото дело. С него пред следователите е поставена задачата да „доизяснят някои исторически факти“ около Деветоюнския преврат през 1923 г. и атентата в църквата „Св. Неделя“ през април 1925 г., да установят организаторите и преките физически извършители на „масовите убийствата“ на комунисти и земеделци в периода 1923 – 1925 г. и локализират местата, където са погребани техните жертви. Крайната цел на следствието е сведена до разобличаването на убийците и предаването им на съд²².

Тъй като, до този момент, по признанието на началника на Следственото отделение при управление V-ДС майор Иван Охридски, разследването на ген. Вълков е водено с „крайно недостатъчни сили“, а предявените му обвинения се гледат единствено върху неговите показания и „изключително слаб“ архивен и агентурен материал²³, на 9 януари 1954 г. ръководството на ДС утвърждава персонален план за следствието на бившия военен министър. Ръководейки се от него, в следващите седем месеца, следователите полагат сериозни усилия за установяването и документирането на извършените от него престъпления²⁴. Обвиненията към генерала са сведени до това, че той е персонално отговорен за провежданата „фашистка политика за ликвидиране на партията чрез масовите убийства на комунисти“ в периода 1923 – 1925 г.²⁵

През цялото време на следствието срещу ген. Вълков Политбюро е държано в течение на неговото развитие и редовно дава указания на разследващите органи. Изключително показателен пример за прякото вмешателство в работата на „независимото“ следствие е една докладна до министър на вътрешните работи (също член на Политбюро). С нея анонимен следствен работник докладва, че по време на съдебните заседания се очаква ген. Вълков и останалите обвиняеми по делото да изнесат уличаваща информация

за генералите Крум Лекарски и Тодор Тошев и първия отечественофронтовски министър-председател Кимон Георгиев. Това поражда сериозни притеснения относно необходимостта предстоящият съдебен процес да бъде публичен, какъвто е първоначалният замисъл на неговите вдъхновители. За целта следователите „молят ЦК“ да даде нужните указания за това дали е „целесъобразно процесът да бъде публичен“ и кои от призованите от ген. Вълков лица трябва да бъдат допуснати като свидетели по време на съдебните заседания. В поставената върху докладната резолюция министърът на вътрешните работи Георги Цанков нарежда процесът срещу Ив. Вълков да се проведе „безшумно“, като на обвиняемите се позволи „да говорят това, което само знаят“. В заключение той препоръчва на служителите на ДС да се посъветват по поставените от тях въпроси и с Тодор Живков, който по това време заема поста първи секретар на ЦК на БКП²⁶.

Окончателната съдба на ген. Вълков е решена по време на състоялото се на 17 юли 1954 г. поредно заседание на Политбюро. След като се запознава с изготвеното от министъра на вътрешните работи предложение, в което са обобщени резултатите от проведеното следствие²⁷, висшият партиен орган „разрешава да се предадат на прокурора и се подведат под съд обвиняемите“ по следствено дело „Варвари“ и „възлага“ на министрите на правосъдието и вътрешните работи и на главния прокурор да организират в „най-скоро време“ провеждането на съдебния процес. Реално съществуващата възможност по време на съдебните заседания да бъде изнесена информация, която уличава БКП в сътрудничество с хора, които самата тя обявява за „фашисти“, за да се добере до властта в държавата, принуждава членовете на Политбюро да решат процесът срещу ген. Вълков да се проведе при закрити врати²⁸.

Цитираното решение е ярък пример за наложените от страна на ръководството на БКП двойни стандарти в отношението към юридическата отговорност на част от привлечените като обвиняеми и засечените по време на следствието лица. От проведените многобройни разпити и очни ставки за органите на ДС става ясно, че четирима български генерали, взели най-дейно участие в преврата

на 9 септември 1944 г. – Крум Лекарски, Тодор Тошев, Стоян Трендафилов и Марко Атанасов, като младши офицери през пролетта на 1925 г., са сред преките извършители на престъпните деяния, предмет на съдебното дело срещу ген. Вълков. По отношение на първите двама министър Цанков предлага те, като членове на БКП, да се „извикат в ЦК“, където да дадат „обяснения по извършените от тях престъпления“. Вътрешният министър настоява Политбюро „да обсъди въпроса“ и да даде точни указания, как „най-целесъобразно да се постъпи“ и със Ст. Трендафилов и М. Атанасов²⁹. След обсъждането на проблема, е взето решение четиримата висши офицери да не бъдат привлечени като обвиняеми и да не бъдат поставени на подсъдимата скамейка³⁰.

С това намесата на ръководство на БКП в работата на правосъдието не приключва. Поредното доказателство, че процесът срещу ген. Вълков е манипулиран, че в НРБ съдебната система е напълно фиктивна и зависима от волята на БКП, а съдебният процес е сведен единствено до това да бъдат потвърдени и облечени в законна форма предварително утвърдените от ръководството на партията присъди срещу нейните противници, е утвърденият на 3 август 1954 г. от заместник-министъра на МВР ген.-майор Георги Кумбилиев план за охраната и организацията на предстоящия съдебен процес³¹. Важното в случая е, че това става няколко дни преди предварителното заседание на съдебния състав, на което по принцип би трябвало да се определят всички мероприятия, свързани с неговото провеждане. В случая е очевидно, че практика при такъв тип процеси е била органите на ДС, зад които стои ръководството на БКП, да определят дневния ред на съда.

Едва след като са уточнени всички детайли, на 9 август 1954 г., Военната прокуратура внася до председателя на Военната колегия при Върховния съд на НРБ Следствено дело № 79/1954 г. по описа на ДС и обвинителния акт срещу бившия военен министър³². Същият ден е проведено и подготвителното съдебно заседание. След като се запознават с материалите по делото, на основание чл. 165 от Наказателно процесуалния кодекс, магистратите, които участват в него, определят ген. Вълков да се предаде на съд, по текстовете посочени в обвинителния акт, а наложената му мярка за неотклонение

„задържане под стража” да остане същата. Без забележки те приемат и предложените още на 3 август от ДС дата, място и час за разглеждане на делото³³.

Междувременно, чрез адвокат Йосиф Чолаков, ген. Вълков моли съда да бъде допуснат като свидетел по делото бившия министър-председател К. Георгиев. Той трябва да установи в хода на процеса различни обстоятелства от дейността на подсъдимия в качеството му на министър на войната и лидер на ВС³⁴. Председателят на съдебния състав Никола Цветковски отказва да направи това. Сам по себе си този факт е достатъчно характерен и позволява да се твърди, че процесът от 1954 г. не е организиран с цел да бъде изяснена истината за събитията от периода 1923 – 1925 г. Споменатото обстоятелство поставя под въпрос обективността на съдебните действия срещу ген. Вълков, защото колкото отговорен за организирането и провеждането на Деветоюнския преврат през 1923 г., за вземане на решението за убийството на Ал. Стамболийски и въобще за дейността на ВС при парирането на опитите на БКП да се доберат до властта в България е бившият военен министър, толкова отговорен за това е и К. Георгиев. Въпреки че Георгиев отдава замесването на името си в априлските събития от 1925 г. на „озлоблението” на подсъдимите и най-вече на това на ген. Вълков, за ДС не остава тайна фактът, че бившият министър-председател е „извънредно много сплашен” от предстоящия съдебен процес. Последното обяснява и причината, поради която видният превратаджия, използвайки най-вероятно безспорните си лични „заслуги” пред БКП, отказва да бъде конституиран като свидетел по делото. По същото време, пред свои близки той заявява, че „за да не се дразнели комунистите и земеделците”, е наложително в момента да не се взема „никакво отношение” към произнесените присъди и да не се коментират събитията от периода 1923 – 1925 г.³⁵

В същото време ДС внимателно наблюдава и отзвукът, който предизвиква съдебният процес срещу ген. Ив. Вълков в средите на бившите звенари и членове на ВС. Далеч преди края на следствените действия става ясно, че повечето запасни офицери, служили в периода 1923 – 1925 г. в столичния гарнизон, „живеят в страх да не бъдат задържани”. Според информаторите на ДС това е провокирано от

„загадъчното” положение на „преплетените” в показанията на почти всички обвиняеми по делото имена на генералите Кр. Лекарски, Т. Тошев и Стоян Трендафилов. По всеобщо мнение, в замяна на „помилването” си от ръководството на БКП и връщането им на ръководни длъжности в армията, те изиграли „най-подла роля” и предали всички задържани по делото³⁶. Подобно на случая с К. Георгиев, съществуващият страх от репресии и слуховете, че след съдебната разправа с ген. Вълков се очаква организирането на още подобни процеси, кара мнозина други бивши дейци на ВС и „Звено” да отказват да се явяват като свидетели по делото. Особено показателно в тази връзка е поведението на ген. Борис Захариев, също призован от част от подсъдимите. Опасявайки се за собствената си сигурност на 15 август 1954 г. той декларира, че „не знае какво да прави” и споделя, че ако „някой от властта му каже да не се яви на делото, той няма да се яви”³⁷.

В такава обстановка, на 23 август 1954 г., е даден ход на съдебния процес. Наложеният от страна на ръководството на БКП тотален контрол върху отделните етапи на неговото развитие най-ясно личи от практиката ежедневно да бъдат изготвяни обобщаващи доклади до ръководството на ДС за хода на съдебните заседания. Това се осъществява от присъстващите в съдебната зала служители на службата, които следят за поведението на всички присъстващи лица – съдии, прокурори, адвокати, подсъдими и свидетели по делото, както и за реакциите на допуснатата до съдебните заседания публика. Така, образно казано, държейки „изкъсо” развоя на събитията, Политбюро се презастрахова от допускането на грешки от страна на натоварените с доказването на вината и защитата на подсъдимите магистрати. Посланието е ясно и добре разбрано от съдиите, прокурорите и адвокатите по делото. Нагледен пример за това е справката от 24 август 1954 г., в която на ръководството на ДС е докладвано, че в показанията си обвиняемият Гроздан Грозданов „системно” подчертава участието на генералите Кр. Лекарски и Т. Тошев в извършените след атентата в църквата „Св. Неделя” убийства. Независимо от това, отбелязва офицерът от ДС, в пълен разрез с утвърдената юридическа практика нито съдиите, нито представителите на прокуратурата и адвокатите на подсъдимите, не пос-

тавят, каквито и да било въпроси, целящи изясняването на този съществен момент³⁸.

В резултат на всичко това на 2 септември 1954 г., съдът обявява присъда № 679/1954, с която подсъдимият ген. Вълков е признат за виновен за това, че е „подбудил свои подчинени предумишлено да лишат от живот” Ал. Стамболийски; че в качеството си на военен министър организира потушаването на Септемврийското въстание през 1923 г. и нарежда избиването на „хиляди въстаници”; че в периода 1924 – 1925 г. организира и ръководи „масовите избивания” на комунисти и леви земеделци в страната. На основание на чл. 247, ал. II във връзка с чл. 51, т. 2, и чл. 60 от Наказателния закон (стар) ген. Вълков е осъден на смърт чрез разстрел, лишаване на правата по чл. 30, т. 1 – 4 и 6 от същия закон завинаги и лишаване от военна чест³⁹.

Няколко седмици след произнасянето на присъдата Президиумът на НС с Указ № 285 от 29 септември 1954 г., на основание на чл. 35, т. 6 от Конституцията на НРБ, заменя наложените на ген. Вълков и останалите подсъдими по делото наказания с двадесет години лишаване от свобода и лишаване от права за срок от 23 години⁴⁰. Основателно възникващият въпрос, какво предизвиква това странно на пръв поглед решение, намира своя отговор в едно писмо на първия човек в БКП и държавата по онова време – Вълко Червенков. На 18 октомври 1954 г. той пише, че решението на Президиума на НС е мотивирано от стабилната „вътрешна и международна обстановка на нашата страна”, която не налага „непременно изпълнение на смъртните присъди”. В случая от особена важност за разглеждания проблем е направеното от В. Червенков, един от хората, носещ пряка отговорност за вземането на решение за извършването на атентата в църквата „Св. Неделя през април 1925 г., признание, че изпълнението на смъртната присъда е по-скоро въпрос на „целесъобразност”. Това за пореден път показва, че съдебната разправа с ген. Вълков обслужва моментните политически интереси на ръководството на управляващата комунистическа партия⁴¹.

Представените накратко факти и обстоятелства позволяват да се направят няколко извода. На първо място, фактът, че един

политически орган, какъвто е Политбюро на ЦК на БКП, може да вземе решение да се повдигнат или да не се повдигнат обвинения срещу български гражданин, да нареди на главния прокурор и министрите на правосъдието и вътрешните работи да организират или да не организират съдебен процес, да даде указания на разследващите органи как „най-целесъобразно да се постъпи” в един или друг случай, показва, че процесът срещу ген. Ив. Вълков е политически по своята същност и не е имал за цел установяването на истината. Нещо повече, Политбюро си присвоява правото да решава кой да получи опрощение за деянията си и кой не, съзнателно прикривайки по този начин част от престъпниците.

На второ място, явно е, че осъждането на ген. Вълков, а чрез него символично и на целия „царски” офицерски корпус, трябва да послужи за представянето му като физическия образ на Злото в новата българска история. Като контрапункт на „буржоазно-фашисткото насилие” в следващите години комунистическата пропаганда, стъпвайки на произнесената осъдителна присъда, започва да изгражда митовете за прогресивната роля на БКП в историята на българския народ, за нейната справедлива и желана от всички българи въоръжена борба, за това, че партията е само невинна жертва на преднамерените и злонамерените действия на властта спрямо нея, че тя в своите действия се е намирала в положение на законна самоотбрана.

Не на последно място, процесът от 1954 г. е част от необходимите на БКП средства за прикриване на собствената ѝ отговорност за провокираното в немалка степен от самата нея насилие в периода между двете световни войни. Поставяйки се изцяло в услуга на Коминтерна и СССР, партията предприема съзнателни действия за задълбочаване на кризата, обхванала българското общество след трагичния за България край на Първата световна война. Целта е, прокарвайки нови разграничителни линии в него и изостряйки вътрешното противопоставяне в страната, да подготви условията за избухването на социалистическа революция, чрез която да се домогне до властта в държавата.

Политическите игри с истината за драматичните събития, разиграли се в България през първата половина на 20-те години на

миналия век и с паметта на всички загинали в тези трудни за страната дни българи – комунисти и антикомунисти, стават още по-зловещи, ако добавим и един на пръв поглед незначителен детайл, който обаче онагледява точно същинския облик на комунистическия режим в България. Ген.-лейт. Ст. Трендафилов, един от получените партийно „опрощение” по време на следствените действия срещу Ив. Вълков, завършва военната си кариера като началник на Военноисторическия музей в София. Не може да има никакво съмнение, че тази позиция той заема с благословията на ръководството на БКП. Риторичният въпрос е дали „историкът” Трендафилов е обективен и безпристрастен в работата си и дали зависимостта му от собственото му минало не е използвана за фабрикуването на „удобна” за БКП история?

Що се отнася до ген. Ив. Вълков, независимо от безспорната му лична отговорност като министър на войната за кръвопролитията в България в периода 1923 – 1925 г., процесът от 1954 г. го превръща в удобната изкупителна жертва за всички участници в тези трагични събития. От една страна, с акта на неговото осъждане БКП получава възможност да си отмъсти за претърпяното поражение и да укрепи легендата за своята положителна роля в българската история. От друга – за представителите на средите, организирали Деветоюнския преврат през 1923 г., съдебната разправа с ген. Вълков е събитие, което им позволява удобно да прехвърлят цялата отговорност за залялото страната насилие единствено върху него. Това в пълна степен важи, както за преминалите на страната на БКП дейци на ВС начело с К. Георгиев и Дамян Велчев⁴², така и за онези от тях, които успяват да напуснат България преди 9 септември 1944 г., като проф. Ал. Цанков.⁴³

БЕЛЕЖКИ

¹ НРБ от началото до края. Под общата редакция на Ивайло Знеполски. С., 2011, с. 115 – 116.

² ЦДА, ф. 1 Б, оп. 82, а. е. 443, л. 1. Иван Вълков е роден на 19 януари 1876 в гр. Казанлък. Завършва Военното училище (ВУ) в София през 1896 г. В периода 1900 – 1909 г. продължава военното си образование в Санкт

Петербург, където завършва с отличен успех курсовете на обучение на Михайловската артилерийска академия (1900 – 1904 г.) и Геодезическото отделение на Николаевската генералщабна академия (1904 – 1907 г.). След завръщането си в България е назначен за преподавател по геодезия във ВУ и е причислен към Генералния щаб на армията (1909 г.). По време на войните за национално обединение (1912 – 1913 и 1915 – 1918 г.) заема различни щабни и командни длъжности. След края на Първата световна война е назначен за директор на Държавния географски институт (1919 – 1923 г.). Като председател на Военния съюз (ВС) (1920 – 1928 г.) участва в подготовката и провеждането на Деветоюнския преврат през 1923 г. Министър на войната в кабинетите на Ал. Цанков и Андр. Ляпчев (1923 – 1929 г.) и български пълномощен министър в Рим (1929 – 1934 г.). След преврата от 19 май 1934 г. е уволнен в запаса и се оттегля от активна обществена и политическа дейност. Арестуван от органите на Държавна сигурност (ДС) на 17 юни 1946 г. През 1954 г. е осъден на смърт за дейността му като лидер на ВС. Присъдата е заменена с 20 години лишаване от свобода. Умира на 20 април 1962 г. в Старозагорския затвор.

³ **Христозов, Н.** По дирята на безследно изчезналите. С., 1977.

⁴ **Митев, Й.** Фашистският преврат на девети юни 1923 година и Юнското антифашистско въстание. С., 1956; **Йовков, Ив.** Кавалери на смъртта. С., 1969; **Иванов, П.** Офицери, жертви на фашизма 1923 – 1925. С., 1974.

⁵ Работническо дело, бр. 273, 30 септември 1954 г.

⁶ Това ясно личи от приетите на 21 ноември 1953 г. от Политбюро на Централния комитет (ЦК) на БКП решения за дейността и задачите на органите на ДС. В тях между другото се казва, че тяхното „призвание” е да бъдат „безпределно верни и предани на Партията и Правителството, да нямат за себе си други интереси и други заповеди, освен интересите и заповедите на ЦК на БКП и народното Правителство” (**Ангелов, В.** Строго секретно! Документи за дейността на Държавна сигурност 1944 – 1989. С. 2007, с. 226).

⁷ **Везенков, Ал.** 9 септември 1944 г. С., 2014, с. 359 – 402.

⁸ Държавен вестник, бр. 228, 10 януари 1924 г.; бр. 92, 26 юли 1924 г. и бр. 257, 13 февруари 1926 г.

⁹ **Пак там**, бр. 13, 13 февруари 1951 г.

¹⁰ Известия на Президиума на Народното събрание, бр. 6, 20 януари 1953 г.

¹¹ Държавен вестник, бр. 284, 6 декември 1947 г.

¹² **Пак там**, бр. 12, 10 февруари 1956 г.

¹³ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 82, а. е. 443, л. 1.

¹⁴ **Топтыгин, Ал.** Неизвестный Берия. Москва, 2002, с. 384 – 390.

¹⁵ НРБ от началото до края. Под общата редакция на Ивайло Знеполски. С., 2011, с. 237 – 239.

¹⁶ ЦДА, ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 1827, л. 12.

¹⁷ **Пак там**, а. е. 1865, л. 28 – 40.

¹⁸ **Пак там**, л. 35 – 36.

¹⁹ **Пак там**, л. 56 – 57.

²⁰ **Пак там**, л. 13 – 14. По време на това заседание Политбюро потвърждава дадените до момента помилвания от страна на Президиума на НС и взема няколко решения, свързани със: закриването на ТВО „Белене”, от което са освободени 1437 души; премахването на изселническия режим в страната и забраната за изселвания на български граждани без разрешение на съда; закриването на затворите в градовете Благоевград, Гоце Делчев, Кюстендил, Видин, Търново, Разград, Силистра, Хасково, Кърджали, Русе и Шумен.

²¹ КРДОПБГДРСБНА, II Следствено дело 406, т. 20, л. 89. Първоначално като обвиняеми по делото са привлечени полк. Димитър Порков, задържан на 29 септември 1953 г. и полк. Иван Кефсизов, арестуван от органите на ДС на 21 октомври 1953 г.

²² **Пак там**, л. 81 – 87. За по-добрата организация на работата още в началото на 1954 г. разследването е прехвърлено към отдел I-ДС. Събирането на необходимия доказателствен материал е възложено на специално образувана оперативна група. Тя трябва да издири и снее преписи от стенографските протоколи на заседанията на НС в периода 1923 – 1925 г., да прегледа пресата за времето от 1929 до 1934 г. и подходящи дела от Народния съд. Незабавно под агентурно наблюдение са поставени всички засечени по време на следствието лица. Започват разпити на съответната агентура, „подходящи” свидетели, стари партийни дейатели, функционери на ВМРО и служители на Дирекцията на полицията по въпроси, целящи изясняването на интересоващи следствието моменти от Септемврийското въстание през 1923 г., априлските събития от 1925 г., установяване на участниците в т. н. „офицерски групи за прочистване” и местоположението на всички офицери и подофицери (по възможност и на някои войници), служили през 1925 г. в частите на Софийския гарнизон. Започва изработването на персонални планове за разследване на всеки подследствен по делото „Варвари” и таблици за засечените противоречия между техните показания, между тях и свидетели и между отделни свидетели.

²³ **Пак там**, л. 81 – 84.

²⁴ **Пак там**, л. 169 – 172.

²⁵ **Пак там**, л. 98 – 100. В цитирания документ подробно са посочени агентурно-оперативните и следствени мероприятия, които трябва да бъдат извършени при събирането на необходимия доказателствен материал за престъпната дейност на ген. Вълков. Разпитите се водят по специално

изготвени въпросници. В хода на следствието служителите на ДС разпитват генералите Иван Дипчев и Стоянов, полковниците Драганов, Порков, Пангаров – личен адютант на ген. Вълков, капитан Стилян Тошев, Васил Чергарски, Велин Варадинов – последните трима в качеството им на лична охрана на бившия военен министър. За доказване на обвиненията срещу ген. Вълков започва издирването на документи, съхранявани във Военно-историческия музей в София, архива на Министерството на войната, преписи от решенията на Министерския съвет и стенограми от заседанията на НС в периода 1923 – 1925 г. В плана за разследването е изрично посочено, че трябва да бъде използвана и книгата на Димо Казасов „Бурни години”, от която да се извлекат данни за неговата дейност като военен министър.

²⁶ **Пак там**, т. 19, л. 178.

²⁷ ЦДА, ф. 1Б, оп. 64, а. е. 194, л. 7 – 17. Документът, носещ заглавието „Предложение относно следствието по масовите избивания на активни дейци на Партията и антифашисткото движение през Априлските събития 1925 година”, е внесен за обсъждане в Политбюро на 13 юли 1954 г. От него става ясно, че по време на следствието са привлечени като свидетели 320 души, които „по пряк и косвен начин изясняват престъпната дейност” на обвиняемите, която е „напълно доказана” и от техните самопризнания и „разкритите при разкопките скелети и вещи на избити”. Конкретната престъпна дейност на ген. Вълков се изразява в това, че като лидер на ВС в периода 1921 – 1928 г. ръководи подготовката и извършването на Деветоюнския преврат, одобрява решението на ръководството на ВС да бъде убит Ал. Стамболийски и други дейци на БЗНС, организира и ръководи потушаването на Септемврийското въстание през 1923 г. След атентата в църквата „Св. Неделя” на 16 април 1925 г. той нарежда извършването на масови арести на активни комунисти и други антифашисти, избити в казармите на Софийския гарнизон. Генералът е уличен и като вдъхновителят на извършваните улични убийства от III разузнавателна секция в периода 1924 – 1925 г.

²⁸ **Пак там**, л. 2 – 3. Цитираното решение е красноречиво свидетелство за съществуващата поне до средата на 50-те години на миналия век практика при организирането на показни и значими за режима съдебни процеси. То е напълно съпоставимо с взетото на 22 ноември 1949 г. решение за организиране на съдебната разправа с Трайчо Костов. Брутално погазвайки принципът за разделението на властите, тогава ръководството на БКП одобрява съдийския състав и определя свидетелите, които да бъдат използвани по време на процеса. В същото време на Секретариата на ЦК е възложено да одобри текста на предварително написаната от членовете на Политбюро Владимир Поптомов и Минчо Нейчев обвинителна реч на прокурора по делото и да „утвърди” въпросите, които държавният обвинител трябва да задава на

подсъдимите по време на съдебните заседания (ЩДА, ф. 1 Б, оп. 64, а. е. 72, л. 1 – 2).

²⁹ **Пак там**, а. е. 194, л. 15 – 16.

³⁰ КРДОПБГДРСБНА, III раз. – 16738, л. 324 – 334. Доказателство за това е една обемиста справка от 9 май 1960 г., отнасяща се до генералите Т. Тошев и Кр. Лекарски. В нея подробно са изброени престъпните деяния на двамата офицери при участието им в репресиите, предприети от българските власти срещу БКП след атентата в църквата „Св. Неделя“. В края на този любопитен документ, изготвеният го ген.-майор Г. Кръстев изрично е отбелязал, че „изнесените данни за Тошев и Лекарски са докладвани пред ръководството през 1954 г., но са дадени указания да не се предприема нищо спрямо тях“.

³¹ **Пак там**, II Следствено дело 406, т. 18, л. 387 – 388. Съгласно разработеният план, процесът срещу ген. Вълков трябва да се гледа от състав на Военната колегия на Върховния съд в Съдебната палата в София в зала № 15. Във връзка с това е разпоредено на обвиняемите да се набави прилично горно облекло и обувки, а един ден преди процеса да бъдат заведени на баня и избърснати. Следователите се задължават да им осигурят срещи с техните адвокати – нещо, което очевидно е липсвало по време на предварителното следствие. Два дни преди началото на съдебните заседания служители на ДС извършат оглед на ареста при Съдебната палата и определят индивидуална килия за всеки от обвиняемите, където, поставени в пълна изолация, те трябва да останат през цялото времетраене на процеса. Самото отвеждане на подсъдимите в сградата на съда става един час преди началото на първото съдебно заседание. Освен предвидената засилена охрана планът включва и въвеждането на пропускателен режим за желаещите да присъстват на съдебните заседания.

³² **Пак там**, II съд, 1556, т. 2, л. 1.

³³ **Пак там**, л. 29. На 9 август 1954 г. ген. Вълков, намиращ се в този момент в Централния софийски затвор, получава преписи от обвинителния акт и протокола от подготвителното заседание на съда и е уведомен, че заведеното срещу него наказателно дело е насрочено за разглеждане в съдебно заседание на 23 август 1954 г., от 8.30 часа в София, зала № 17 на Съдебната палата (**Пак там**, л. 63 – 64).

³⁴ **Пак там**, л. 89.

³⁵ **Пак там**, ф. ИФ 3, оп. 2, а. е. 284, л. 269 – 272, 282 и 296. Налице са сериозни основания да се приеме, че невявяването на К. Георгиев в съда е цената той да не бъде репресиран от страна на управляващата БКП. Възможно е това да е просто случайно съвпадение, но три месеца след осъждането на ген. Вълков – на 8 декември 1954 г., началникът на управление III на ДС ген.-майор Богдан Думков утвърждава постановление за закриването на личната

активна разработка „Циклоп”, заведена на К. Георгиев, който е снет от оперативен отчет.

³⁶ **Пак там**, л. 268; ф. ИФ 5, оп. 4, а. е. 30, л. 135. По този повод, в началото на август 1954 г. запасният полк. Димитър Попов заявява, че разследващите органи трябва да търсят физическите изпълнители на убийствата от пролетта на 1925 г. единствено „между тези, които станаха техни хора и им помагаха, а не между нас, останалите запасни офицери”.

³⁷ **Пак там**, ф. ИФ 5, оп. 4, а. е. 30, л. 136.

³⁸ **Пак там**, л. 137.

³⁹ **Пак там**, II съд – 1556, т. 1, л. 42 – 44 и т. 3, 180 – 186. Делото се гледа от състав с председател Н. Цветковски и членове полк. Стефан Йохнев, подп. Милко Стефанов, ген.-лейт. Захари Захариев, ген.-майор Григор Попов, полк. Александър Гетман и полк. Вълко Иванов. Държавното обвинение е представявано от прокурорите полк. Григор Григоров и Йовчо Сребрев. В рамките на процеса са призовани и разпитани общо 206 души – 13 обвиняеми (ген. Ив. Вълков, полковниците Д. Порков, Ив. Кефсизов, Илия Ковачев, Пенчо Сарафов, Тома Прендов, Кирил Стефанов, Гр. Грозданов, Александър Александров, подп. Цветко Димитров, майор Петър Сапунов, капитан Ст. Тошев и Александър Петрович), 3 вещи лица, 96 свидетели, призовани от обвинението и 94 – от обвиняемите.

⁴⁰ **Пак там**, т. 1, л. 26.

⁴¹ ЦДА, ф. 396 Б, оп. 1, а. е. 569, л. 1 – 2.

⁴² Причината е, че дори след произнасянето на смъртната присъда над ген. Ив. Вълков мнозина от бившите дейци на ВС и „Звено” се страхуват да не станат обект на бъдещо наказателно преследване във връзка със събитията от периода 1923 – 1925 г. За ДС не остават скрити притесненията на запасните генерали Христо Мархолов, Атанас Драгнев и Марко Атанасов, които се надяват „заслугите” на К. Георгиев пред БКП да спасят неговите поддръжници от евентуални нови репресии. Това е причината мнозина от тях да одобряват осъждането на ген. Вълков и да се надяват преследванията срещу тях да бъдат прекратени. Най-добре това е изразено от бившия политическия секретар на „Звено” Петър Попзлатев, който споделя, че „българският народ бил като черва” и от произнасянето на една присъда могат да бъдат засегнати много хора. Според него е наложително, десет години след Деветосептемврийския преврат, да се „сложи край на тия работи”. Подобно е мнението и на ген. Драгнев, за когото с осъждането на Вълков е дошъл моментът да се „тури край на тези процеси, защото създавали смут и тревога сред запасните офицери” (КРДОПБГДСРСБНА, ф. ИФ 3, оп. 2, а. е. 284, 270 – 272 и 282; ф. ИФ 5, оп. 4, а. е. 30, л. 140).

⁴³ **Цанков, Ал.** България в бурно време – спомени. С., 1998, с. 138, 227, 229 и 248.

ЛИТЕРАТУРА

Архивни източници

Комисия за разкриване на документите и за обявяване на принадлежността на българските граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия (**КРДОПБГДСРСБНА**), II Следствено дело 406, т. 18, 19, 20 и 21; II съд, 1556, т. 1, 2 и 3; III раз. – 16738; ф. ИФ 3, оп. 2, а. е. 284 и ф. ИФ 5, оп. 4, а. е. 30.

[Komisia za razkrivane na dokumentite i za obiaviavane na prinadlezhnosta na bulgarskite grazhdani kum Durzhavna sigurnost i razuznavatelните sluzhbi na Bulgarskata narodna armia (**KRDOPBGDSRSBNA**), II Sledstveno delo 406, t. 18, 19, 20 i 21; II sud, 1556, t. 1, 2 i 3; III raz. – 16738; f. IF 3, op. 2, a. e. 284 i f. IF 5, op. 4, a. e. 30]

Централен държавен архив (**ЦДА**), ф. 1 Б, оп. 6, а. е. 1827 и 1865; оп. 64, а. е. 72 и 194; оп. 82, а. е. 443; ф. 396 Б, оп. 1, а. е. 569.

[Centralen darzhaven arhiv (CDA), f. 1 B, op. 6, a. e. 1827 i 1865; op. 64, a. e. 72 i 194; op. 82, a. e. 443; f. 396 B, op. 1, a. e. 569.]

Публикации

Ангелов, В. Строго секретно! Документи за дейността на Държавна сигурност 1944 – 1989. С., 2007.

[Angelov, V. Strogo sekretno! Dokumenti za deinostta na Durzhavna sigurnost 1944 – 1989. S., 2007]

Везенков, Ал. 9 септември 1944 г. С., 2014.

[Vezenkov, Al. 9 septemvri 1944. S., 2014]

Иванов, П. Офицери жертви на фашизма 1923 – 1925. С., 1974.

[Ivanov, P. Oficeri zhertvi na fashizma 1923 – 1925. S., 1974]

Йовков, Ив. Кавалери на смъртта. С., 1969.

[Iovkov, Iv. Kavaleri na smurtta. S., 1969]

Митев, Й. Фашистският преврат на девети юни 1923 година и Юнското антифашистко въстание. С., 1956.

[Mitev, I. Fashistkiat prevrat na deveti jni 1923 godina i Jnskoto antifashistko vustanie. S., 1956]

НРБ от началото до края. Под общата редакция на Ивайло Знеполски. С., 2011.

[NRB ot nachaloto do kraia. Pod obshtata redakcia na Ivailo Znepolski. S., 2011]

Топтыгин, Ал. Неизвестный Берия. Москва, 2002.

[Topuigin, Al. Neizvestnui Beria. Moskva, 2002.]

Христозов, Н. По дирята на безследно изчезналите. С., 1977.

[Hristozov, N. Po diriata na bezsledno izcheznalite. S., 1977]

Цанков, Ал. България в бурно време – спомени. С., 1998.

[Sankov, Al. Bulgaria v burno vreme – spomeni. S., 1998]

Държавен вестник, бр. 228, 10 януари 1924 г.; бр. 92, 26 юли 1924 г.; бр. 257, 13 февруари 1926 г.; бр. 284, 6 декември 1947 г.; бр. 13, 13 февруари 1951 г.; бр. 12, 10 февруари 1956 г.

[Durzhaven vestnik, br. 228, 10 januari 1924 g.; br. 92, 26 juli 1924 g.; br. 257, 13 fevruari 1926 g.; br. 284, 6 dekemvri 1947 g.; br. 13, 13 fevruari 1951 g.; br. 12, 10 fevruari 1956 g.]

Известия на Президиума на Народното събрание, бр. 6 от 20 януари 1953 г.

[Izvestia na Prezidiuma na Narodnoto subranie, br. 6, 20 januari 1953 g.]

Работническо дело, бр. 273, 30 септември 1954.

[Rabotnichesko delo, br. 273, 30 septemvri 1954 g.]